

Tema: Kúnxoja Ibrayim ulı

KÚNXOJA
(1799 – 1880)

(1799 – 1880)
KÚNXOJA

Kúnxoja shayır

Kúnxoja İbrayım ulı - qaraqalpaqlardıń Xorezmge kelip qonıslanǵannan keyingi birinshi shayır, baqsısı, xalıq mápin jırlawshı klassik shayır bolıp tabıladı. Kunxojanıń ómirbayanı haqqındaǵı maǵlıwmatlar onıń "Jarımadım", "Jaylawım" qosıqlarında beriledi. Shayırdıń jasaǵan Qaraqalpaqstanıń arqa tárepi, Taxtakópir rayonu aymaǵı Aral teńiziniń boyları, Teris tóbe, Uzun qayır, Erjan ataw, Toqtas Mantıq boylarında bolǵan.

Sawat ashiwi

Kunxoja dáslep Moynaqta, Jańadarya boyındaǵı mektep-meshitte oqıp sawat aship soń Qaraqum iyshan mediresesinde óz bilimin jetistiredi. Medresede ol diniy bilimler menen qatar tábiyattı, dúnyauiy ilimler menende shuǵıllanadı. Jáne de Xoja Axmet Yassawiy, Sulayman Baqırǵaniy, Suwpi Allayar, Nawayı, Fizuliy, Bedil, Maqtumqulı miynetleri menende tanısadı. Kunxoja jetilik hám joqshılıqqa qaramastan medresede oqıwın dawam etip onı pitkeredi. Keyin óziniń awılında ustazlıq etip balalardı oqıtadı, mektep shólkemlestiredi. Ózi baqsıshılıqtı hám qıssaxanlıqtı uyrenedi, xalıq aldında kórkem shıǵarmalardı oqıp hám duwtar menen berip júredi. Duwtardı da jaqsı shertetuǵın sazende boladı.

Xiywa xanlığı dáwiri

Tariyxıy maǵlıwmatlar boyınsha Madreyim Muxammed Raxim xan 1810-1825 jıllarda, Allaqulı xan 1835-1842 jıllarda, Mademin Muxammed Amin xan 1845-1855 jıllarda Xiywaǵa xanlıq etken. Shayır usı xanlardıń bárinde kórgen. Kunxoja ómir súrgen jıllarda qaraqalpaq xalqı siyasiy, mádeniy, ekonomikalıq jaqtan awır jaǵdaylarda jasadı. Kúnxoja Aydos biy, Ernazar biy baslaǵan xalıq azatlıq kóterislerdiń bárinin de qatnasıwshı hám birden-bir ideologı bolǵan. Kóterilis jeńiliske ushraǵanda shayır "Kel, kel, Xoja ózine kel!", "Aydos biy keshti álemnene... Xojam, saǵan ne boldı?!" sıyaqlı shıǵarmaların jazdı hám xalıqtıń ruwxın kóterdi. Kunxojanıń 1855-1856 jıllardaǵı Ernazar alakóz baslaǵan xalıq azatlıq kóterilislerin belsendilerinen biri bolǵanlıǵın Berdaq shayır da bılay tastıyıqlaydı "Ernazardıń zamanında Kunxoja ótti".

Diniy kózqaraslari

Kúnxoja ózinen burıngı ótken alım, ulama, shayır adamlardı júdá qádirlegen, olardı zıyarat etip turǵan. Máselen Xoja Axmet Yassawiy hám Hákim ata-Sulayman Baqırǵaniy áwliyelerine barıp zıyarat etken, olardıń shıǵarmaların qásterlep úyrengen. Kúnxoja mudamı alláǵa sıyınıp jasaǵan. Íslam dini boyınsha kóp nárselerdi bilgen ulama adam bolǵan.

Qazaqstandaǵı miynetleri

Kúnxoja qazaq xalqınıń arasına barıp Aqtóbe átrapındaǵı awıllarda mektep ashıp qazaq balaların oqıtqan, qazaq xalqı arasında aǵartıwshılıq jumısların alıp barǵan. Qazaq xalqı Kúnxojanı tereń húrmetlegen. Kúnxoja Xorezmde, túrkmen xalqı arasında Qızıl orda xalqı arasında bolıp kóp jerlerdi, ellerdi kóredi, ilim úyretiwge ayırıqsha kewil bóledi. Qazaq xalqınıń klassik shayı Sherniyaz Jarılǵas ulı menen aytısqa túsedi. Qúderi aqın menen de aytısadı.

Sherniyaz Jarılǵas ulı

Dóretiwshiligi

Xiywanıń xanı **Mademin xan** shayır, sazende, baqsı qıssaxan adamlardı jıynap talantlılardı sinaqtan ótkeredi. Xan saltanatın maqtatıw ushın jarıs shólkemlestiredi. Usıǵan Kúnxoja da shaqırıladı. Sonda ol óziniń belgili

"Umitpaspan", "Túye ekenseń" qosıqların dóretedi. "Túye ekenseń" qosıǵın jazıwda Sherniyaz aqınnıń shıǵarmalarınan úlgi aladı.

Muxammed Raxim xan

Kúnxoja

1873-jıl orıslardıń eldi gárezli etip baǵındırıwı 75 jasar shayırga da qattı tásir etedi. Kúnxoja zaman qıyınshılıqlarınan qısılw, awır azap shegiwler haqqında bir qansha qosıqların jazıp bunda bári xanlıq, patshalıq basqarıw sistemasınan ekenligin uǵındıradı.

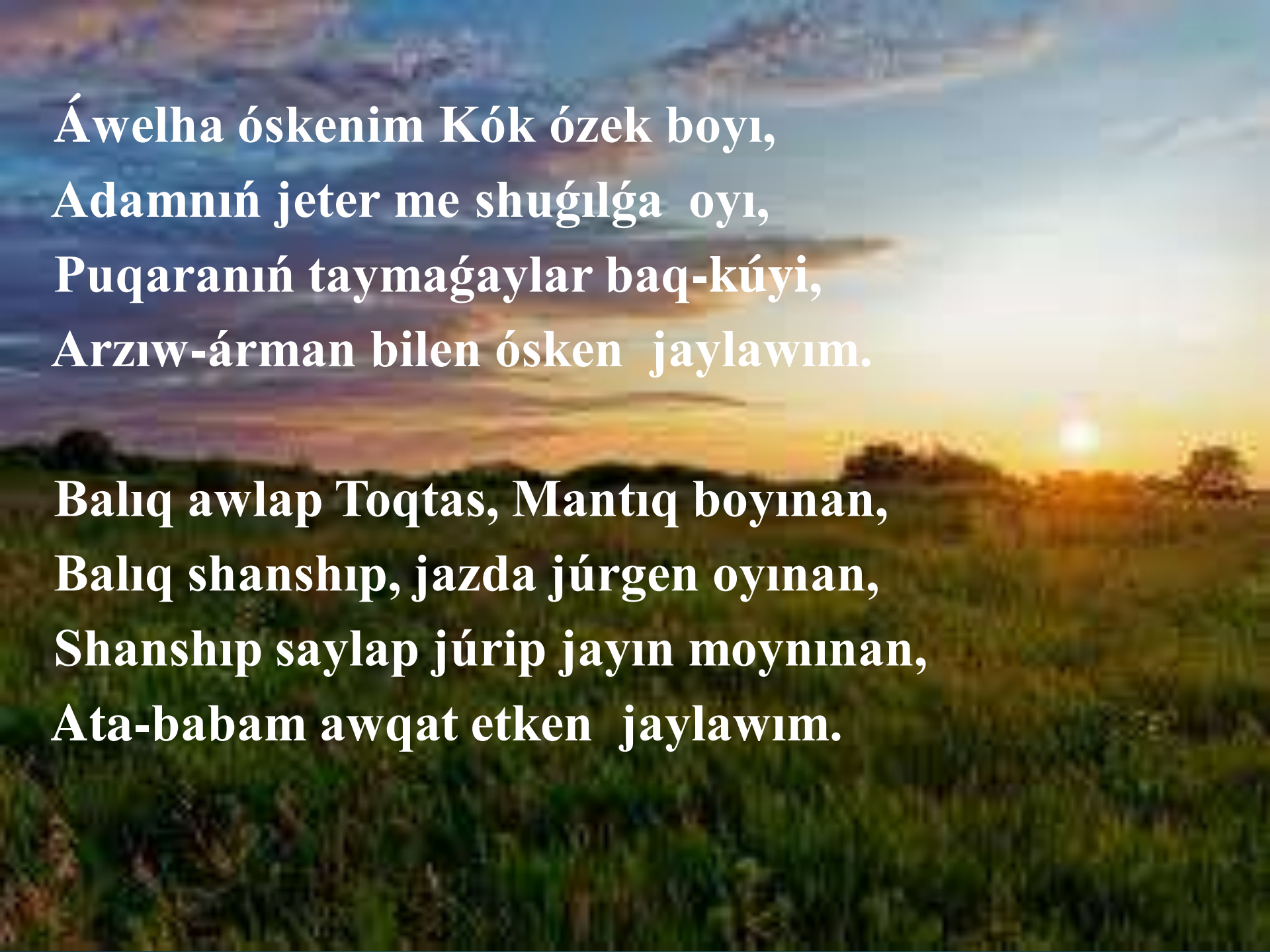
Ulıwma Kúnxoja qaraqalpaq xalqınıń tariyxı, mádeniyatı ushın áhmiyetke bahalı miyraslardı dóretti.

Kúnxoja Ibrayım ulınıń “Jaylawım” qosıǵı

*Ata jurtım Túrkstannan kelgeli,
Ata-babam qonıs basqan jaylawım,
Anadan tuwǵalı, estı bilgeli,
Qatar menen oynap-ósken jaylawım.*

*Jaylawım Jalayır, Kópir hám Aq bóget,
Suw keler me degen bizde bar úmit!
Shaqaq urar aqır bir kún qız-jigit,
Árman bilen qayǵıda ósken jaylawım.*

**Áwelha óskenim Kók ózek boyı,
Adamnıń jeter me shuǵılǵa oyı,
Puqaraniń taysaǵaylar baq-kúyi,
Arzıw-árman bilen ósken jaylawım.**

**Balıq awlap Toqtas, Mantıq boyınan,
Balıq shanship, jazda júrgen oyınan,
Shanship saylap júrip jayın moynınan,
Ata-babam awqat etken jaylawım.**

“Jaylawim” qosıgınıń atqarılıwı. Tamashalań.

«Kúnxoja Ibrayım ulınıń “Jaylawım” hám “Aq qamıs” qosıǵın tásirli etip oqıń.

Qosıqtan paydalanıp “Meniń awılım” temasında kishi tekst dúziń.

AQ QAMÍS.

- ▶ Japıraǵıń sarǵışlanıp,
 - ▶ Kórinedi kózime,
 - ▶ Qayǵı menen kóp qıynalıp,
 - ▶ Uqsataman ózime.
-
- ▶ Kóp shóllepseń suw ishinde,
 - ▶ Batıp-shúmip tursań da,
 - ▶ Qaltıraysań jel pesinde,
 - ▶ Sonsha tamır ursań da.

- ▶ Tamırınıń paydası az,
 - ▶ Berkispegen ılayǵa.
 - ▶ Toqsan túsip bolmadı jaz,
 - ▶ Biz ne qıldıq qudayǵa?
-
- ▶ Esken samal seni qozǵap,
 - ▶ Qayıstırdı belıńdi.
 - ▶ Ushıradı er jetpesten,
 - ▶ Ğımshalanǵan gúlińdi.

- ▶ Turpatıńa qarap tursam,
 - ▶ Sarǵaymaǵan jeriń joq,
 - ▶ Islerińdi oyǵa alsam,
 - ▶ Jaqtıǵa shıǵar kúniń joq.
-
- ▶ Qara berman, qamıs, sen de,
 - ▶ Quwrama suw ishinde,
 - ▶ Sendey bolıp turman men de,
 - ▶ Kók tayǵaqtıń ústinde.

“Aq qamıs” - simvolikalıq qosıq

Talqılaw

- ▶ Búgin sabaqтан qanday maǵlıwmatlar aldıńız?
- ▶ Kúnxoja shayır haqqında qanday maǵlıwmatqa ıesiz?
- ▶ “Jaylawım” qosıǵı ne haqqında?
- ▶ “Aq qamıs” qosıǵı arqalı shayır ne demekshi?
- ▶ Keleshektegi awıllardı qalay kóz aldıńızǵa elesletesiz?